

ПОЕЗИЯТА НА РАЙКО ЖИНЗИФОВ

Емил Георгиев

125-годишнината от рождението на Райко Жинзифов е добър случай да го огледаме отново като поет и да посочим мястото на поезията му в нашата литература, по-точно в нашата литературна история, доколкото това място все още не може да се смята за напълно установено. Нашият интерес към Възраждането ни, една действително важна епоха от развитието на народа ни, от една страна, и нашата любов към литературното наследство на онези, които създадоха българската поезия, от друга, са постоянен стимул да се възвръщаме към неговия поетически образ, да търсим живо или историческо значение на стиховете му, да преиздаваме поетическото му наследство, въпреки прозвучалите неведнъж гласове на отрицание към поетическия му дар.

Оценките за Жинзифовата поезия са твърде противоречиви още от нейната поява. Докато Любен Каравелов посреща „Н о в о б ъ л г а р с к а с б и р к а“, излязла от печат в 1863 г., с отрицателна рецензия (отпечатана във в. „Българска пчела“, бр. 7, 8 и 9), Васил Д. Стоянов сочи нейния автор за най-даровития между младите поети. Интересна е тая висока оценка за Жинзифов, дадена в ранен критически етюд върху съвременната българска литература, останал неизвестен у нас, понеже е напечатан на чешки език, в централния орган на чешката наука и култура от онова време — „Списание на Чешкия музей“. „Жинзифов е още много млад — пише тук бъдещият секретар на Българското книжовно дружество, прераснало след Освобождението в Българска академия на науките — и можем да се надяваме, че на свое време ще стане прочут български поет, и то лирически поет, ако не го напуснат Амор и българските Вили.“¹

Не твърде ласкаво по-късно се отзовават за поезията на Жинзифов Иван Вазов и Пенчо Славейков. Срещу това положителна оценка на Жинзифовото дело дадоха отличните познавачи на нашето езиково и литературно развитие проф. Стефан Младенов и проф. Боян Пенев. Най-меродавният литературовед, който пристъпва към писателите на Възраждането ни не само за да изложи творческите им биографии, но и да ги измери с оценката на критика, Боян Пенев, определи на Жинзифов в историята на българската литература „видно място“.²

¹ Slovo o literárních pracích oněch spisovatelů bulharských zvlášť, kteří přispěli a přispívají k zvelebení a ušlechťení naší národní řeči bulharské. Český sepsal: Bulhar Veljo D. Stojanov. Časopis Musea Kralovství českého, 1866, год. XL, кн. 3, с. 272 сл.

² Б. Пенев, История на новата българска литература, т. IV, София 1936, с. 627.

Тая оценка на Боян Пенев несъмнено е правилна. Литературният историк преди всичко е в състояние да схване напълно значението на един писател от миналото. Като поет Райко Жинзифов не достига ръста на своите съвременници Добри Чинтулов, П. Р. Славейков, Любен Каравелов и Христо Ботев, с които бе живял и творил, но неговата поезия остава жив паметник на идеите, усилията и борбите на своето време и на българския народ изобщо. Като такава българският литературен историк ще я вземе под закрилата си и ще я прави достойна на поколенията.

Правдивата оценка на Жинзифовата поезия ни отвежда преди всичко към състоянието на българската поезия през 60-те години на миналия век, когато възниква. Кои са творците на българската поезия по времето, когато Жинзифов написва главните си произведения, т. е. през първата половина на десетилетието? Добри Чинтулов не печата нови стихотворения, а Христо Ботев се явява тепърва през втората половина на десетилетието. Г. С. Раковски е отпечатал „Горски пътник“ и се е отдал на научна и обществено-политическа работа, а Любен Каравелов печата стихотворения главно след 1869 г. Като съперник на Жинзифов остава само Петко Славейков. И не е случайно, че в своята критическа работа, когато говори за Жинзифов, Васил Стоянов го съпоставя със Славейков. Ако през един важен период от нашето литературно развитие — първата половина на 60-те години — Жинзифов трябва да бъде назован като поет наред със Славейков, макар и по талант, и по овладяване на езиково-художествените средства, и по жизненост на създадените образи да остава далече зад него, българската литература не може да затвори вратите си пред него.

Какъв ръст извишава Жинзифов в развитието на нашия народ, в неговия живот и неговите борби?

Обикновено историографията и литературознанието ни пристъпват към фигурите на нашето Възраждане с един мащаб, който се определя от паисиевското и ботевското начало в борбите и възхода на народа ни. Процесът на развитието обаче е многообразен и унифицирането на образи и явления е плод на склонност към схематизъм и догматизъм. Принос в растежа на народа ни правят не само дейци от паисиевски и ботевски тип, а и такива, които тръпнат пред воя на бурята и плахо, но не без възторг следят подвизите на героите. Те не записват имената си като имена на борци, но преживяват борбата в мислите и мечтите си. Окръжили родината с романтична любов, те са склонни повече да страдат с народното страдание, отколкото да бунтуват със свободолюбиви призиви и с вдъхновяващи образи и картини на борците и борбата. Понякога обаче такива образи и картини изплуват изведнъж, като че осветени от преминаващ сноп лъчи, за да се потулят отново, когато снопът лъчи отmine.

Райко Жинзифов е представител на този тип дейци и писатели в нашето Възраждане и в историята на българската литература. Той не се разкрива с ония борчески сили, които са характерни за неговите съвременници Раковски, Каравелов и Ботев. Но той е патриот, развил се под въздействието на големия родолюбец Димитър Миладинов. Раковски открива в него будния съотечественик и го посвещава в своите идеи и възгледи. И Жинзифов говори навсякъде за него с любов и възторг.

Добре образован, Жинзифов започва да служи на народа си най-напред като учител, който въвежда в училището българския език и участвува в борбата срещу гръцкото духовно робство, а после с книжовното си дело като поет и публицист. Макар да влиза в кръга на официалните руски славянофили, той не върши това, с оглед да служи на тяхната реакционна политика. Критиката на отношението му към официалните руски славянофили трябва да вземе под внимание, че, от една страна, романтичната идеализация на славянството не му позволява да се ориентира правилно в обществените течения и борби в Русия и сред славянството и, от друга страна, в лицето на Аксаков и близките нему той е виждал действителни приятели на своя народ, проявяващи искрено желание да подпомогнат живеещите във варварско робство българи. Да не забравяме, че те му предоставят своите издания да популяризира своите съотечественици в Русия, да запознае русите с тяхното положение и техните възжелания, и той не е можел да пропусне тая възможност да допринесе за създаването на оная атмосфера, в която бе обявена освободителната за България Руско-турска война.

Влиза ли Жинзифов през посочения период със свой образ в нашата литература?

Той има свой образ. Той е подчертано романтична натура. Тая романтична натура получава развитие и поради особените условия на неговия живот. Творческият му път протича далече от родината, в чужбина. Както е известно, ненавършил и 20 години, през лятото на 1858 г. той е вече в Одеса, по-късно се записва студент в Историко-филологическия факултет на Московския университет и след завършването му остава учител в московските гимназии до смъртта си — в самото навечерие на Руско-турската освободителна война. И поезията му получава своята специфична окраска от чувството му на изгнаник от родината: патриотичната му мисъл е отправена непрекъснато към родината, живеейки обаче далече от нея, поетът пребивава в нея чрез романтиката на бляна, спомена и визията.

Строгите съдници отрекоха на Жинзифов по-богат вътрешен мир. Поезията му обаче не подкрепва присъдата над поета в това отношение. Жинзифов влиза в нашата литература през първата половина на 60-те години с една вътрешна драма, каквато малцина български поети до това време познават и изразяват в стиховете си.

Стихотворенията „Гула б“ (1860), „Жалба“ (1862), „Млади години“ (1862), „На чуждина“ (1862), „Безсонница“ (1862), „На Великден“ (1865), „Сам себеси“ (1865) са убедителен израз на тая драма. Тя е причинена от робското положение на българския народ. Поетът страда поради това робство, страданието на българския народ в условията на робството той взема върху себе си, надарен с чувствителността на поет, той живее с това страдание повече от всекиго другия. Емигрирал в чужбина, той носи в душата си трагедията на изгнаника, той е изпълнен с носталгия по родината си, вратите на която са затворени за него. Набелязаната драма е съчетана и с чиста човечност, засегнато е чувството на честния и чист човек за правда, за творчество, за свободен полет.

„Жалбата“ на изгнаника несъмнено не е изразена нито достатъчно стройно, нито достатъчно мелодично, но не може да ѝ се отрече поетическо горене:

Как тежко, другари, как тежко,
во тая далечна чуждина...

Може би образите на стиховете са твърде всекидневни, твърде ординерни. Но не бива да се забравя, че те възникват в една епоха, когато един народ започва да живее с поезията, когато и най-обикновените образи са още свежи и оригинални. Достъпността на Жинзифовите образи не може да бъде смятана за техен недостатък. Ето например колко близък до народния живот и представи е образът на носталгията:

Как цвете се суши в градина,
где бистра вода не извира,
тъй младо во тая чуждина
без време се суши, умира.

Някои стихове вероятно ще бъдат определени като прозаизми, но затова пък те прозвучават с несъмнена искреност:

За то, че все чуждо пред него,
хлеб и сол, и дреха и риза,
и скорни,¹ все що е на него,
не негово, чуждо излиза...

Спомените за родината в „Млади години“ не очертават ярки картини и живи образи, но необходими картини и образи в романтиката на една литература, която се създава в голяма степен от изгнаници из побитата родина. Баналността на някои стихове в „На чуждина“, които на времето безпощадно разкритикува Пенчо Славейков², не бива да ни попречи да почувствуваме усилието да бъде даден израз на един познат на голямата поезия контраст: живота в неприветливия север „на чуждината“ и слънчевия юг на родината. Трагедията на изгнаника в „Безсонница“ е достойна за перото и на най-големия поет. У Жинзифов тя прозвучава наистина правдиво:

Лето... Полнощ... Сегде тихо, глухо сегде,
люди спокойно си спят.
У един несретен само, далеч негде
сиви му очи блят...

Душевните терзания създават „безсонницата“, нерадостната действителност — бляна, летните вечери в родината въстават като съновидения. Правдиво звучат и стиховете на умора, на желание по спокойствие: безсилието да се превърне блянът в действителност сломява поривите, води до отпадналост и умора и в тая умора след сломяването на поривите поетът копнее по тишина. Животът без пориви и мисълта за безпомощност — бляна, летните вечери в родината въстават като съновидения. смъртта („После смъртта С. Филаретова“, 1863, и др.). Романтичният образ на гусларя-просяк, който се явява няколко пъти в Жинзифовите стихове, макар навеян от великия украински „кобзар“ Шевченко, е добре избрано въплъщение на поета-изгнаник, който прекарва в самотност, в материална нищета, в нравствени и физически терзания, и същевременно буди с песента си своя нещастен народ от вековен сън и дава израз на неговите най-съкровени стремления.

¹ Ботуши.

² П. П. Славейков, Кървава кошуля, поема от Р. Жинзифов, сп. Мисъл, год. IX, 1899, кн. 7, с. 113 сл.

Не може да бъде определен като беден вътрешният мир на поет, който носи толкова пламенна любов към своята родина: любов към родина, която се намира в най-безпросветно, най-варварско робство, любов към родина, която у изгнаника се превръща в непостижим блян, любов, която мъчи като тежко страдание.

Въпреки че на пръв поглед сравнението ни може да изглежда абсурдно, по своята елегия и по драматизма на преживяванията си лирическият герой на Жинзифов се доближава до лирическият герой на такъв познат с богатството на своя вътрешен мир поет, какъвто е Димчо Дебелянов. Като Дебелянов Жинзифов има своята „черна песен“ („Какви са тие години тежки, какви са дни чърни, дни клетки!“); като Дебелянов той „броди“ „бездомен и самин“ („Далеч от бащина, далеч от роднини... самичък... шетам я...“; „И шетам я, скитник, Се скитам я, клетник“); като Дебелянов има своя „светъл спомен“ („Я в полнощ мрачна, беззвездна... За Охрид я мислех често“); като Дебелянов има и своята чакаща майка („Майко злочеста, ти майко страдалница, Мътни са сълзи ти, как у Брегалница Мътни са студни вълни... Шо си застанала, майко над сина си? ... Поглед на него си хвърлила жалостен...“).

Изобщо като тип поет Жинзифов може да бъде сравнен с Димчо Дебелянов в по-новата ни литература. Той бленува, а една безрадостна действителност разлюбява неговите блянове. Той носи в сърцето си една голяма любов, а нейният обект е по-скоро мит, отколкото действителност. Ако беше живял половин век по-късно, неговата елегия може би щеше да се лее тъй звучна, както Димчовата: „Живях в заключени простори, в неумолима пустота...“ Половин век по-рано обаче нейните „вопли“ не можеха да намерят една по-съвършена форма.

Ако връзката на Жинзифовата поезия с Дебеляновата е от типологичен разред, то литературният историк трябва да обърне по-голямо внимание на нейната връзка с поезията на Ботев. У Жинзифов се зараждат доста поетически идеи, които получават своето развитие у Ботев.

Колкото и да сме строги съдници на Жинзифов като поет, едва ли бихме могли да отречем наличието на един голям огън в поезията му. Макар че неговата поезия не се отличава с художествено майсторство, с разнообразни поетически форми, с гъвкав и обработен поетически език, в нея все пак звучи искрено и широко патриотизмът на Българското възраждане. Звучи така, че можем да се озърнем за силуета на Паисий Хилендарски, за учителя Раковски, за предшественика на Каравелов-поета и Ботев.

Още в първото си отпечатано стихотворение, „Г у л а б“, Жинзифов създава поетически образ, за да изрази копнежа си по българското отечество. Олицетворен с ясният образ на гълъба, блянът понася на крилата си поета към любимата, страдалческа, но и героична земя, където страдат злощастна майка и невинни братя:

О гълъбе, пиле кротко...
ако пойдеш в моя земя,
в мила моя татковина...
ак' те питат, о гълъбе,

защо така жално гукаш,
о гълъбе, тъжно пееш,
от каква ти земя идеш
и къде ти тъй си ходиш,

кажи, кажи, о гълъбе,
разкажи им, верно пиле,
че си идеш от високо,
преко море от далеко;

нарочно те тебе праща
една душа, коя страда
за злощастната си майка
и невинните си братя...

В поезията на Жинзифов образът на родината има широко очертан релеф. Макар и многословно, в значителна степен и тромаво, Жинзифов обгръща родината с любовта си, търсейки да възсъздаде красотата на пейзажа ѝ и робската ѝ мъка, миналата ѝ слава и величието ѝ в страданието, всичко, което буди възторга и скръбта му, всичко, с което живее в любовта и горестта си.

Изображението на отечеството получава например някои сочни багри в стихотворението „Близ реката Вардар“ (1862). Образът на родината е страдалчески. Жинзифов се домогва понякога до живи картини, пресъздавайки страданието ѝ. Такава в стихотворението „Песня“ (1863) е картината, която рисува, за да пробуди Крали Марко да защити с нови подвизи поробеното отечество:

Небосклонът се чернее,
силен град народ си бие,
го немее, го мъртвее,
нема кой да го прикрие.

Най-обширна картина на страданието на родината поетът е създал в поемата „Кървава кошуля“, за която ще говоря по-нататък.

Райко Жинзифов твори своята поезия в едно време, когато литературата ни все още има важна будителска задача. И будителският зов на Паисий Хилендарски се долавя често от неговите стихотворения. На поета се струва, че в родния му край, и преди всичко в Македония, все още не е осъществен заветът на Паисий, и поставя като мото на книгата си „Новобългарска сбирка“ Паисиевите думи: „О неразумни и юроде, поради що се срамиш да се наречеш българин и не четеш по свой език и не думаш?... Ти, българино, не се прелъстявай, знай своя род и език и се учи по своя език!...“

Призивът за освестяване се съчетава с картини на възрожденското разведряване, а излиза напред и образът на народния будител. И едното, и другото се вестява пред читателя в голямото стихотворение „Гуслар в собор“ (1862). Стихотворението започва с будителски призови:

Сбери се, народ, разбуди се от сон!...
Веч се разведрил твой мрачен небосклон!...

По-нататък става ясно, че „гусларят“ е образ на народния будител:

Так велит он сос силен глас,
новый Боян, народен певец...
и будит народ от тяжел сон.

Пробуждането на българския народ е свързано с борбата срещу гръцкото духовно робство. Тая борба, която Жинзифов започва още като съвсем млад учител в родния си край, е застъпена широко в пое-

зията му. Изобщо Жинзифов трябва да заеме може би първо място в поезията на борбата на нашето Възраждане с гръцкото духовно робство. Антифанариотската борба той правилно разбира като борба, която има за задача признаването на българския народ като отделен народ, който има право на свое съществуване, на свой език и култура. Поетът чувства особено нуждата да брани българския народ от чужди посегателства, да заклеиява онези, които безсъвестно и коварно се стремят да заличат народността му, за да го превърнат в своя плячка. Защитата и утвърждението на българския народ несъмнено представят и стъпка към борба за неговото освобождение.

Не е чудно, че антифанариотското движение и фанариотското безчестие са намерили сравнително най-пълнен израз именно у Жинзифов. Настъплението на панелинистично настроената гръцка буржоазия е било най-яростно в земята, която откърмя българския поет — Македония. От гръцките агресори страдат всички български земи —

Македония, Тракия,
па и Горна България.

Фанариотските владици дават „като волци“ „бедните и кротки овци“. Наричали се „апостолски наследници“, а били „по-лоши от диви вълци“. И по-нататък в голямото стихотворение „Г у л а б“ са изведени образите им с патоса на безпощадна омраза и бурен гняв:

Не се боят они цара,
нито мишлят пък за бога,
безосвестно они грабят,
силно мъчат, бият, глобят,

Драгоценни носят дрехи
фанарьотите тиранни,
най-хубави коне ездят
и с голема гордост ходят.

Не им стига грабителство
и безмерното насилство,
несказано разкошество,
току правят и гнѣсно блудство.

Имат по две, по три жени
тие проклети тиранни,
снощи в блудство, утре в църква,
без да им и влас настрѣхва...

Отпорът срещу панелинистичната агресия намира може би най-силния си израз в цялата българска поезия в стихотворението „Г у с л а р в с о б о р“:

О гърци, гърци, чуйте нас,
чуйте наш народен глас! ...
Македония, чудна страна,
нема да бидет гръцка она!
Шума, и гора, и планина,
самий камен на тая страна,
птица и риба в Вардар река,
живо, мъртво на свои крака
ке станат и ке дадат ответ
на цела Европа, на цел свет:
бугаре живеят в тая страна!
Я бугарка сум, бугарин сум я,

Антифанариотското вдъхновение на Райко Жинзифов постига сравнително най-съвършен поетически израз в стихотворението „П и т а л а е Б ъ л г а р и я“ (1862). Мислите и чувствата, които будят у поета фанариотските асимилаторски стремежи, тук са опоектизирани живо и непосредствено, като в народна романца. Малко Жинзифови стихотворения са така издържани, че да могат да влязат в една съвременна антология. Едно от тях е това стихотворение:

Питала е България
синьо небо, синьо море,
питала е буйни ветри,
планини ѝ и долини:
„Я кажете, синьо небо,
синьо море, синьо море,
кой ме кладе во вериги,
во вериги, в тежки мъки?“
Глас си дава синьо небо
и сос него синьо море:
„Бог те кладе во вериги,
во вериги, в тежки мъки,
че власт сявга е от бога,
света книга така вели.“
Викнаха тук буйни ветри,
планини, па и долини:
„Тебе кладоха в вериги
гръцка завист, гръцка злоба
и домашна ти неслога, —
светска книга така вели,
светска книга старославна.“

Заплахата за отродяване на българското население в Македония извиква в поезията на Жинзифов непрекъснато утвърждение на българското му име. Той сам непрестанно заявява, че е българин, заявява същото и от името на своите герои. „Г у с л а р в с о б о р“ превръща утвърждението на българското име в апотеоза. Македонската девойка тук пее:

„Я сум млада бугарка,
име ми е Милкана,
я сум чиста славянка,
в Бугария родена
от бугарски род
и бугарски плод.

Майка ми е бугарка,
керка на чист бугарин,
имам кума бугарка,
вуйко ми е бугарин
от бугарски род.

Любам я бугарина,
На мой род ќе придадам
юнака я милувам...
неколику си синчиня...
от бугарски род
и бугарски плод...“

Жинзифов ненаситно повтаря думите „България“, „българин“, „българка“, „български“, „българска Македония“, „македонци-българи юнаци“ не само защото тези думи му са безкрайно сладки, а сякаш защото се бои, че светът ще забрави народа ни в тъмницата на отоманската империя, или че фанариотите ще заличат неговото име и ще му наложат

своето име, или, най-сетне, че той сам, доброволен или полудоброволен емигрант в чужбина, ще забрави своето българско име.

Романтизмът на поробените славянски народи съчетава патриотизма със славянизма. Дълбоко славянско съзнание кара славянските романтици да се почувствуват освен българи, хървати, словенци, чехи, словаци, лужички сърби и пр. още и славяни. Те издигат и знамето на дружбата между славянските народи, на взаимопомощ между тях, на тизма със славянизма. Дълбоко славянско съзнание кара славянските така и за човечеството.

Райко Жинзифов е най-изтъкнат представител на славянския романтизъм в поезията на Българското възрождане. Той е един от тези дейци на епохата, които смятат за необходима славянската ориентация на нашия народ, които смятат, че българският народ трябва да се свърже здраво със славянския свят и преди всичко с великия руски народ, за да се почувствува силен и уверен в себе си, които разбират и ползата от запознаването на братските славянски народи с участието на българския народ и работят за това.

За славянското му въодушевление свидетелствува особено речта, която той произнася на славянския събор в Москва през 1867 г. С нея се стреми да вреди и българския народ до другите славянски народи, до русите. „Братя славяни! — започва Жинзифов тая реч. — Като българин моля да ми позволите да ви кажа няколко скромни думи от името на онова славянско племе или народ, известен под името българи, който населява значителна част от Балканския полуостров.“

В поезията си Жинзифов подчертава често славянската принадлежност на народа ни. В „Гуслар в собор“ например извилата във вито хоро стан македонска девойка пее и подчертава в песента си, че не е само българка, но и славянка.

Пак тук младите, у които е оживяло „българското слово“, се изтъкват като славяни, очертавайки и цялата славянска общност, на която принадлежат:

Сме славяне, как московци,
сърби, чехи и поляци,
черногорци, ерцеговци
и хървати и бошняци.

В стихотворението „С о н“ поетът вижда в своя блян Симеоновата „славна славянска държава“, цар Симеон е за него „славянски цар“. Събуждайки се от своя „сън“, търси в патриотичния си унес отново „славната славянска държава“:

Камо ми славна
славянска държава?
Камо ми древна
столица Преслава?

Славянското въодушевление на Жинзифов получава своя пламък от горещата любов на българския народ към славянството и Русия и прави този поет предшественик на големия народен поет Иван Вазов, дал най-пълнен израз на тая любов.

Макар и да не го причисляваме към поетите на революционната борба, не можем да смятаме Жинзифов за чужд на мисълта за нея. И в живота си, и в поезията си той е свързан с бунтовния поет, идеолог и

водач на българската революция Г. С. Раковски. Подобно на Раковски, немного след него и едновременно с него, подобно и на следващите след него Каравелов-поета и Ботев той рисува в поезията си мрачната картина на робството в България — политическо и духовно, защото се стреми да отстои правото на българския народ да живее и да се развива свободно.

Още в „Г у л а б“ будителският зов звучи като бунтовен призив:

До кога вий ке търпите,
тежки мъки ке теглите?
До кога вий ке спиете,
нема да се усвестите? . . .

Българският поет от Македония живее с образа на Крали Марко — възплъщение на народната сила. Според народната традиция при победата на България Крали Марко не е убит, а само е заспал. Със стихотворението „Песня“ (1863) поетът го призовава да се пробуди и да подхване отново своето юначко дело.

В подтекста на стиховете, целящи да въздушеят за борба с фанариотите, се четат омразата и протестът срещу всеки гнет и борческите призови срещу фанариотския гнет се чувствуват като призови и срещу целия гнет в отоманската империя, получили замаскиран образ поради това, че намират място в легалния печат.

Утвърждаването на българската народност, пробуждането на националното съзнание на българския народ, подбуждането на отпора на българския народ срещу неговите духовни и политически поробители отвеждат българските писатели-възрожденци към историческата тематика, която вдъхва национална гордост и укрепва народните сили. Райко Жинзифов гледа на миналото с очите на романтик, в своите стихотворения той се стреми да извая образите от славното минало с цялото възхищение, на което е способен. Историческата романтика у него продължава будителския патриотизъм на Паисий, който в периода на започваща решителна освободителна борба получава нова сила и смелост.

Стихотворението „Сон“ (1862) противопоставя на гръцкото духовно робство величието на Симеонова България, като припомня разгромните удари на Симеон върху Византия. Поетът има предвид не само физическата мощ на народа ни, но и моралната му висота. Симеон на автора прославя „душевната простота“ и „високата доброта“ на българския народ, които още Паисий противопоставя на „изтънчеността“ и „образоваността“ на гръците. Борческото чувство на стихотворението срещу духовното робство стига дотам, че авторът призовава народа да излезе с „остър меч“ срещу „коварните“ гръци. „Или ми них, или они нас!“ — говори решително той. Но съдържанието не се изчерпва с призивите за борба с духовното робство. Цар Симеон подбужда народа да завоюва отново старата си слава изобщо. Изтъкването на храбростта и подвизите на българския народ от Симеоново време естествено има предвид по-голям враг от духовния поробител.

Ако в „Сон“ Жинзифов е понесен с крилата на бляна към славата и блясъка на Симеоновия престолен град Преслав, то в стихотворението „Охрид“ (1862) той е понесен към „духовната столица“, където е звучало словото на Климент „на свой език народен“, словото, с което Климент „сос Кирилово учение напоявал старо, младо“:

За Охрид я мислех често,
за Охрид, столица духовна. . .

Тук-там, но нетвърде рядко, поезията на Жинзифов бунтува съвременниците и срещу социалната несправедливост. Не едно стихотворение свидетелствува за това, че българският поет оформя идейно-художествения си свят в школата на Некрасов. „Гуслар в собор“ съдържа стихове, които разкриват не само националното и духовно робство, но и социалното робство на българския народ:

Видете го! Он старец орач,
се трудит он и нощ и ден,
далеко се слушат негов плач,
но все работат, не му ет лен.

Продават си он последен вол,
продават последна овца
и пак останват без риза, гол,
и гладни сет клетки деца...

За кого готвят негов труд с пот.
кому он дават свой имот? —
На агата и в Царев град,
и на хитър, зол фанариот.

Райко Жинзифов се опитва да даде по-широко изображение на живота на поробенения народ с поемата си „Кървава кошуля“, която написва в 1865 г. и публикува в 1870 г. Необходимо е произведението да бъде разгледано отново, защото то получи от Жинзифовите критици незаслужена укорна бележка.

От една страна, то представя принос в развитието на жанра на поемата в българската литература, от друга страна, с тая „приказка из съвременния български живот“, както гласи поднасловът на поемата, Жинзифов се нарежда до онези писатели на епохата — създатели на оригиналната българска повест, — които използват литературата, за да разкрият робското страдание на народа ни: Васил Друмев, Любен Каравелов, Илия Блъхов. Поемата представя до известна степен синтеза на поетическото творчество на автора.

Още първите стихове на поемата загатват за робското страдание на българския народ:

В българска ми клета земя
има малко градче,
то е легнало в поляна,
име нему Прилеп.

Веднага след това обаче Жинзифов поставя робското страдание върху фона на старата слава на българския народ. Докато в Прилеп е владеел Крали Марко, турските завоеватели не са могли да вилнеят в българската земя. Разкрито върху тоя фон, страданието не буди песимизъм, а борческа воля.

Страданието на народа е представено с разказа на една майка, чийто син е бил убит от турците. Кървавата риза на убития син, която злочестата майка разнася, показва и облива със сълзи, е печално свидетелство за участието на народа. „Кървавата кошуля“ е символ на народното страдание.

Подбрал сполучливо темата на своя стихотворен разказ, поетът подкрепя материала си в романтично-свободна композиция. Напразно Боян Пенев изтъква като недостатък на поемата, че в нея не се очер-

тават никакви образи.¹ Колкото и бегло, в нея са възсъздадени представителите на двете обществени групи, конфликтът между които е обрисван: на поробените и на поробителите. Божин и Грозда са два светли образа, видени и нарисувани в идилично-романтичен тон. Особено Грозда е изведена в духа на народната романтика:

Радваше се клето сърце,
кога гледах сина,
че излегол, че отиде
да пречекат Грозда
у широките поляни,
пред слънчевен изгрев.
Грозда, хубава девойка,
Грозда черноока,
Грозда тънка и висока,
Грозда чернокоса,
белолика хубавица,
румена калинка...

Чистотата на техните любовни отношения е подсетена от оня момент, където при срещите си те само се гледат и руменеят от свян.

Поробителите са представени жестоки и отмъстителни. Те убиват Божин за това, че той се е укрил, избягвайки да удовлетвори едно нечестиво желание. Срещу чистите отношения между Божин и Грозда противостоят тяхното мръсно желание да се забавляват със „сестри и тетки“.

Един от аргументите на Пенчо Славейков срещу поемата е, че Жинзифов е вложил в устата на майката поука към сина да се подчинява безпрекословно на турците.² Вярно е, че за времето, в което пише Пенчо Славейков, тая поука е несъвместима с представата ни за една българска майка. Но Жинзифов разказва своята „приказка“ в друго време, във време на робството, и има за задача да буди съчувствие и гняв. Колкото по-невинна е жертвата на турската суровост, толкова повече ще стане явно поробителското безчовечие, толкова повече поемата ще допринесе за решението на поставената ѝ задача.

Поемата отличават и други особености, които трябва да се обяснят с нуждите на времето, в което възниква. Такъв е случаят с оная „публицистика“, която тук и там излизала „ни в клин, ни в ръкав“: атаките срещу модните девойки и срещу говорещите френски сънародници на автора. Но това са онези, които са нехаели за народната беда! Усвояният от автора маниер — лирико-епическият — дава възможност и за сатирични тонове.

Както в лириката си, така и тук Жинзифов прокарва идеята за борба с робството. Клетата майка заклева поета да отмъсти на тиранина:

... Кат пораснеш,
ког' юнак ти станеш,
сърце ти кога затупа,
в жили кръв заврие,

негли, синко, ще отплатиш
на мой клетий кръвник.

В съгласие с приведените думи е и завършекът на поемата. В него поетът съобщава, че помни тези думи; очевидно той носи в душата си завета на майката за отмъщение:

¹ Пос. изд., с. 672.

² Посочената рецензия в сп. Мисъл.

Твои думи, една бабо,
твърдо я запомних.
Помним ти я жежки сълзи,
ядри като бисер.

Социалното чувство на Жинзифов намира и в поемата израз — в загатнатия образ на чорбаджията-изедник, поставен наравно с пороби-теля. Приканвайки поразената от печал майка към изповед, поетът ѝ казва:

Разкажими ми сѐ, що знаеш,
сѐ, що мина през глава ти
во живот ти целий.
Турчин изгорил ти сърце
или чорбаджия?

Отношението към чорбаджията-изедник доближава Жинзифов до Каравелов и Ботев.

Жинзифовата поема е лирико-епическа. Поетът използва възможностите на жанра, за да насити произведението си с мисли и чувства, които го вълнуват, с лирически волности и отклонения. Тук-там надзърта образът на изгнаника, с лирическа изповед поетът посвещава читателя и в своите младежки похождения, разбира се, в родния край.

Когато пише поемата си, Жинзифов вече сравнително добре е усвоил силаботоническото стихосложение. Той редува четиристъпни хореични стихове с тристъпни. Тоя стих е усвоил от Тарас Шевченко, чиято поезия не само познава, но и превежда. Същият стих усвоява и Каравелов, по-късно той ще зазвучи и във Вазовите поеми. Издържаната схема не може да се смята за недостатък на поемата,¹ а за нейно достойнство. С поемата си Жинзифов допринася за укрепването на силаботоническата система в българската поезия.

Значителен дял в поетическата продукция на Жинзифов представят неговите преводи. Направени от различните славянски литератури, те имат за задача да приобщат българския народ към духовния живот на славянските народи, към тяхната култура и литература. Българският възрожденски поет подбира за превод произведения, които са били смятани за върховни дела на славянския гений: невехнещия през вековете епос на руския народ „Слово за похода на Игор“, прочутите през миналия век „Краледворски“ и „Зеленогорски ръкописи“, смятани за поетически произведения на старочешката литература, полска народна песен („Краковянка“). Близка чувствава и поезията на украинския революционен поет-демократ Тарас Шевченко, от когото превежда сравнително най-много стихотворни произведения.

Както преводите на Жинзифов, така и влиянията върху него — от Шевченко, Некрасов, Пушкин и Лермонтов — свидетелствуват за прогресивна идейно-художествена насоченост.

Но ако Жинзифовата поезия — както става явно от нашето изложение — не е лишена от поетическо вдъхновение, ако тя е плод на поет, който преживява поетически своите драматически напрежения, ако представя отзвук от големите преживявания, борби и идеали на българския народ, защо срещата на днешния читател с нея не извиква вълнението и радостта, които извиква срещата с поезията на съвременниците Ботев, Славейков, Чинтулов, Каравелов? Да се отговори на тоя въпрос не е трудно. Езиково-стилното и стихотворно-техническото оформяне на

¹ Сравни Б. Пенев, пос. изд., с 672.

поетическите идеи на Жинзифов не достига необходимата висота, за да създаде по-голяма жизненост на неговите творби.

Жизнеността на поезията е в тясна връзка особено с обработката, богатството и жизнеността на поетическия език. Езикът на Жинзифовата поезия е суров, диалектен, необработен. Поетът се стреми да включи в развиващия се в епохата български литературен език лексикалните и формални особености на родните си македонски говори. Напуска обаче често познатия нему диалект, примесва думи и форми от други говорни области, прибегва и до архаизираното предание и до съчинени от него думи и форми. Езикът му става изкуствен, тежък, неясен. Българският език губи под перото му своята пластичност, своята поетичност.

Това забелязват още неговите съвременници. Като изнася, че Жинзифов се стреми да създаде един литературен български език чрез сливането на западнобългарски и източнобългарски езикови особености, цитираният Васил Д. Стоянов разглежда неговите езикови търсения като неуспешни. Стоянов пише добре: „Идеята на Жинзифов за съединението на двете наречия е в основата си извънредно хубава и всеки българин може наистина да я приветствува. Но по мое мнение още не е време за осъществяването ѝ, — трябва по-напред да бъдат събрани народните песни, пословици и т. н., всичко, което е създадено на нашия народен език; след това трябва да се изработят речник и граматика от всичко най-добро в събрания материал.“ Стоянов мисли, че всеки български писател би имал много по-голям успех, ако междувременно пише на онова българско наречение, което познава най-добре.¹

Поетиката на Жинзифов наистина намалява в голяма степен въздействието и стойността на неговата поезия. Но тая поезия все пак остава един факт, който може само да ни радва. Тя представя стъпка напред в развитието на българската поезия. Тя представя принос в развитието на българския народ, в неговото духовно обогатяване, в неговото израстване като народ, в неговото освободително дело. Тя представя особения принос на българщината от Македония в развитието на българската култура и българската народност. Най-сетне тя е въплъщение на стремежа на населението от Македония да върви заедно с населението на България и със славянството.

¹ Časopis Českého musea, 1866, с. 282.